

Bedők Péter**NKE Közép-Európa Kutatóintézet**

Egyesülés helyett nyílt konfliktus

Lengyel–litván kapcsolatok 1918 és 1921 között

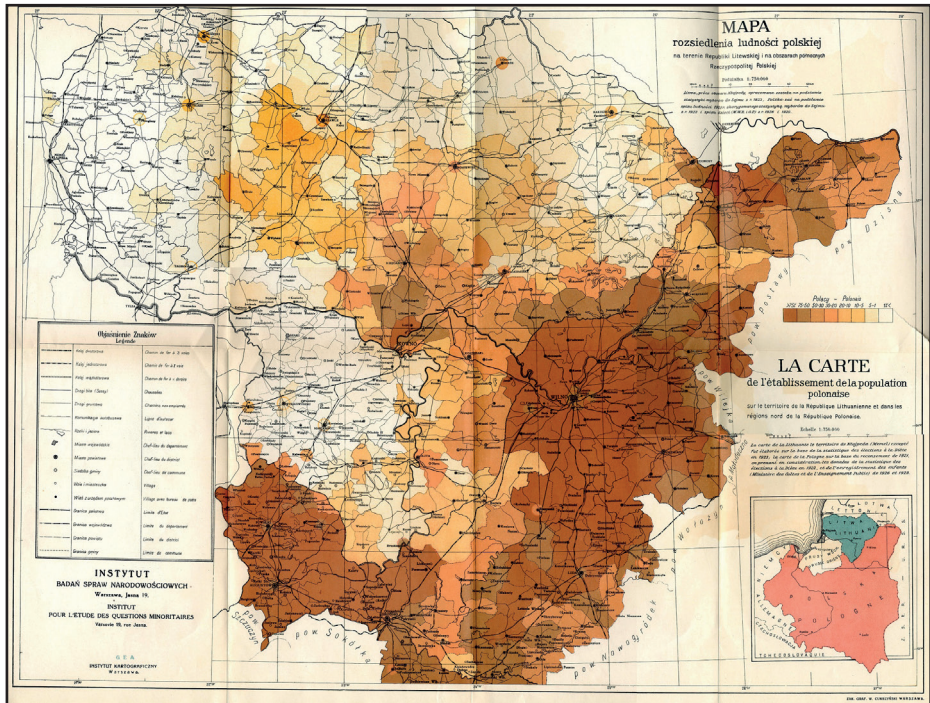
Litvániának a modern nemzetépítés folyamatában visszalépést jelentett volna a nehezen megszerzett függetlenség kikiáltása után föderációba lépnie a nála sokkal nagyobb erőt képviselő Lengyelországgal, nem beszélve arról, hogy a korábbiakban a litván nemzeti mozgalom jelentős részben épp a lengyelekkel szemben határozta meg önmagát. 1918 és 1921 között a Wilno/Vilnius megszerzéséért folytatott lengyel–litván konfliktusba a szovjet fél is többször bele próbált szólni, ekkor még sikertelenül.

Az első világháború okozta politikai változásokat a litván politikai vezetők megpróbálták kihasználni mind a Német, mind a cári Orosz Birodalmon belül, továbbá az Egyesült Államokban élő litván kivándorlók is aktivizálódtak. Míg a háború kezdeti szakaszában céljuk a litvánok lakta tartományokból egy autonóm terület kialakítása volt, addig az utolsó két évben az elsődleges feladat már a független Litvánia megvalósítása lett. Kedvezően hatott a litván függetlenedési folyamatra, hogy 1915-ben, a német előrenyomulásnak köszönhetően, a front nem vágta többé ketté a litván lakta területeket. A német igényeket kiszolgáló hadigazdaság ugyanakkor megnehezítette a lakosság mindennapjait, és háromszázezer litván menekült el Oroszország belső részeibe. Bár kezdetben Németország – céljainak megfelelően – tiltott mindenfajta litván szervezkedést, az oroszokkal Breszt-Litovszkban megkötendő békeszerződés és a lengyel törekvések ellensúlyozása miatt hajlandónak mutatkozott egy német alárendelt-ségű Litvánia elismerésére.

A litván politikai vezetők kihasználták a lehetőséget, és a lengyel többségű, jelentős

zsidó és orosz lakossággal is rendelkező, több mint 180 ezer fős Wilno/Vilniusban berendezkedve kezdték el a független Litvánia megszervezését.

A városban ekkor a litvánok aránya csak 2% körül mozgott, azonban itt jött létre a Litván Tanács (Taryba), amely a németek kapitulációját követően törvényhozó testületté vált, és a litván függetlenségi mozgalom vezetői Vilniust a megszülető Litván állam fővárosának tekintették.

A lengyel lakosság aránya Litvánia területén egy 1929-es nemzetiségi térképen.

(Forrás: Wikipédia)

A lengyel–litván államközösség felélesztésével kapcsolatban a litván vezetők azért mutatkoztak szkeptikusnak, mivel ebben az esetben a litván függetlenség (a Litván Függetlenségi Nyilatkozatot 1918. február 16-án adták ki) nem valósult volna meg, vagy pedig jelentős mértékben akadályoztatva lett volna. Eközben Lengyelországban Józef Pilsudski és támogatói – csatlakozva a „Jagelló gondolathoz” – az 1795-ben megszűnt lengyel–litván unió felélesztése céljával a Litvániával és Fehéroroszországgal való föderáció előkészítésén dolgoztak (Ukrajnát önálló államként kívánták elismerni).

EGYESÜLÉS HELYETT KONFLIKTUS...

Ez azonban a homogén lengyel nemzetállamról való lemondással járt volna együtt, amelyet a Roman Dmowski vezette nemzeti demokraták elleneztek, bár Litvániát ők is Lengyelország integráns részének tekintették, és egy minimális kiterjedésű autonóm litván területet tartottak volna csak elfogadhatónak.

Mindenesetre mindkét politikai csoportosulás, akárcsak a litvániai lengyelek, elfogadhatatlannak tartották, hogy Litvánia Lengyelországtól függetlenül szülessen újjá. A kérdés számukra – akárcsak Pilsudski marsall számára, aki szintén a vilniusi régióból származott – csak az volt, hogy Litvánia milyen formában fog Lengyelországhoz csatlakozni. További kérdésként merült fel a belaruszok hovatarozása, és esetleges csatlakozásuk Lengyelországhoz vagy Litvániához. A vilniusi régió esetében az is nehézségként merült fel, hogy a helyi lakosság nemzeti önmeghatározásának szakasza még nem zárult le. A litván oldal a történeti jogra hivatkozott, miszerint a terület lakói elszlávosodott litvánok, míg a terület elsöprő többségét kitevő lengyel–belarusz lakosság közötti „átmenet” nemzetiségi szempontból ingadozott, köszönhetően a helyi katolikus egyház jelentős identitásformáló hatásának is.

1918 őszén a litván kormány nem rendelkezett sem állami adminisztrációval, sem rendőrséggel. Határai képlékenyek voltak, ráadásul minden oldalról fenyegették őket. Miután a litván kormány Kaunasba költözött, a lengyel önkéntesek (POW) csapatai 1918 decemberében elfoglalták Vilniust, azonban 1919. január 15-én a Vörös Hadsereg bevonult a városba. A térségben maradó német katonáknak és a szerveződő litván hadseregeknek köszönhetően azonban mégis sikerült megfékezni a Vörös Hadsereg további előrenyomulását és az 1918. december 16-án kikiáltott Szovjet-Litvánia megerősödését. A szovjet hatalom megszilárdítása érdekében 1919 februárjában kiáltották ki a Litván-Belarusz Szovjet Szocialista Köztársaságot (Litbel), ám ezt az államalakulatot Pilsudski marsall csapatai megsemmisítették.

Lengyelország és Litvánia kapcsolatát tekintve, 1918 novemberétől Litvánia célja az volt, hogy Lengyelország ismerje el állami függetlenségét, míg a lengyelek a két ország közötti szoros kapcsolat kialakítására törekedtek. Ekkor kezdődött közöttük a nyílt konfliktus Wilno/Vilnius városának megszerzéséért. 1919 tavaszán a lengyel csapatok bevették Wilnót, azonban ez a lengyel–litván kapcsolatok megromlásával járt együtt. Pilsudski lengyel és litván nyelven az együttműködés érdekében felhívást intézett a

vilniusi régióban lakókhöz, azonban nem jutott elegendő idő a terület lengyel konszolidálására a szovjetek újbóli előretörése miatt. További problémát okozott a litván kormánynak, hogy a Párizs környéki béketárgyalásokon a nyugati nagyhatalmak nem ismerték el Litvánia függetlenségét. Azonban a lengyelek – mint a békekonferencia hivatalos résztvevői – követelték Litvánia Lengyelországhoz csatolását.

Litván-Belarusz Szovjet Szocialista Köztársaság 1919-ben. (Forrás: Wikipédia)

Pilsudski terve egy lengyel orientációjú litván kormány hatalomra juttatására 1919 augusztusában megbukott, a litván hatóságok pedig letartóztatták az összeesküvés szervezőit.

Miután a lengyel politikai vezetőség számára egyértelművé vált, hogy a lengyel–litván unió visszaállítása jelentős nehézségekbe ütközik a litvánok részéről, a lengyelek elsődleges célja – Wilno/Vilnius megszerzése mellett – Lengyelország területének kiterjesztése lett Litvánia rovására. Amellett, hogy a litvánok – eltekintve a vilniusi régiótól

EGYESÜLÉS HELYETT KONFLIKTUS...

– sikeresen álltak ellen a lengyel hódításoknak, egyre inkább beszűkült a lengyel–litván konszenzus lehetősége. A két ország közötti nyílt konfliktus a nyugati hatalmakat is megdöbbenetette, és próbálkozások történtek Lengyelország és Litvánia kibékítésére, továbbá a közöttük létrejövő demarkációs vonalak meghúzására (Foch tábornok vonala), amely a nyugati hatalmak részéről de facto Litvánia elismerését is jelentette.

Miután Pilsudski számára egyértelmű vált, hogy a szovjetekkel való háború alatt nem tudja integrálni Litvániát a lengyel államba, megpróbálta politikailag elszigetelni a litvánokat.

Céljai elérésében a lengyel vezetés támaszkodhatott Franciaországra, ám Nagy-Britannia inkább a litvánokat támogatta. A szovjetek újabb közbelépése azonban megváltoztatta az erőviszonyokat. A litván–szovjet tárgyalások megindulásával (ami nem kis felháborodást keltett a lengyelek között) a szovjetek igyekeztek felhasználni a litvánok lengyelekkel szembeni ellenérzéseit is, azt azonban nem sikerült elérniük, hogy a litvánok csatlakozzanak hozzájuk a lengyelek elleni háborúban.

Az 1920. július 12-i szovjet–litván békeszerződés alapján a szovjetek Litvánia részeként ismerték el Vilniuson kívül Suwalki, Augustów, Grodno és Lida városait, valamint a lengyel–szovjet háborút érintő hadmozdulatok kapcsán a szovjet katonák beléphettek Litvánia területére, anélkül, hogy ezzel megsértenék Litvánia területi integritását.

A litván–szovjet megállapodás azért jelentett új helyzetet, mert a lengyel kormány – időközben elfogadva Lloyd George ajánlatát, miszerint a vilniusi kérdést illetően végső döntést a szövetségesek legfelső tanácsa fogja meghozni – 1920. július 13-ára tűzte ki a város litván csapatoknak való átadását. Azonban már másnap, még a litván csapatok városba érkezése előtt, a szovjetek bevonultak Vilniusba, és a Vörös Hadsereg egységeit a városon keresztül szállították a lengyel frontra.

A szovjetekkel kötött szerződésnek köszönhetően Litvánia nem maradt semleges a lengyel–bolsevik háborúban, továbbá egy esetleges lengyel vereség Litvánia szovjetizálásával járt volna. A szovjetek Vilniust 1920. augusztus 6-án adták át a litván hatóságoknak, azonban csak augusztus 27-én vonultak ki a városból.

A Vörös Hadsereg Vilniusból való kivonulásának oka nem a szovjet–litván békeszer-

zódás, hanem a varsói lengyel győzelmet követő lengyel ellentámadás volt, amelynek következtében ekkor a lengyel csapatok már közeledtek a lengyel–litván határ felé.

Az előrenyomuló lengyel egységek a litván kormányt a szovjet csapatok átengedésével és egy állítólagosan megkötött titkos orosz–litván katonai egyezményvel vádolták, amely vádat Nagy-Britannia és Franciaország nem ismert el. A megváltozott helyzetben Litvánia megpróbált szigorú semlegességet tanúsítani a lengyel–szovjet háborúban, ám a litván területeken visszavonuló Vörös Hadsereg csapatai jelentősen rombolták Litvánia nemzetközi helyzetét, nem beszélve a helyi lakosságot szovjet részről ért zaklatásokról.

A szovjet csapatok Litvánián keresztül menekülését a litvánok sem tudták tagadni, ami elég indokot jelentett Lengyelországnak a Litvániába való betörésére.

A suwalki egyezmény aláírása. Baloldalon a lengyel, jobboldalon a litván delegáció.

(Forrás: Wikipédia)

1920 augusztusában lengyel és litván katonai küldöttség tárgyalt Kaunasban. Közben folytak a tárgyalások, a lengyel csapatok a litván egységekkel való összecsapásaik folyamán elfoglalták Augustów, Seiny és Suwalki településeket. Lengyelország ezeknek

EGYESÜLÉS HELYETT KONFLIKTUS...

a vegyes lakosságú, de lengyel többségű területeknek a litván védelmét a szovjetekkel való kollaborációnak tekintették, és erre hivatkozva 1920. szeptember 22-én a teljes litván fronton támadásba lendültek.

Mindkét fél kereste a megoldást, Varsó a Népszövetségtől, Litvánia Nagy-Britanniától várt segítséget. Hamar egyértelművé vált, hogy a Népszövetség célja csak az, hogy elkerüljék a lengyel–litván fegyveres konfliktust, azonban a területi vita megoldására nem tudtak megoldást. Kétoldalú tárgyalások is kezdődtek Suwalkiban, de a felek a demarkációs vonalat illetően csak nehezen jutottak megegyezésre.

1920. október 7-én írták alá a suwalki szerződést, amely mindkét oldalon megszüntette a fegyveres harcot, Vilniust pedig a demarkációs vonal litván oldalán hagyta.

Két nappal korábban azonban Lengyelország és Szovjet-Oroszország között megszületett a fegyverszünetről és a béke előkészítéséről szóló ideiglenes megállapodás, amely szabad kezet adott Lengyelországnak a wilnói kérdés rendezésére. Dmowski és a nemzeti demokraták Litvánia megtámadását és Wilno elfoglalását szorgalmazták. Pilsudski azonban nem támogatta a litvánokkal szembeni nyílt konfliktust (amelyet a nyugati szövetségesek se néztek volna jó szemmel), ezért magához hívatta Lucjan Żeligowski tábornokot, és arra kérte, hogy „lázadást” színlelve vonuljon be a wilnói régióból származó katonáival Wilnóba, a nemzeti önrendelkezésre és az akció lokális kezdeményezésű jellegére helyezve a hangsúlyt.

Október 9-én Lucjan Żeligowski tábornok csapataival elfoglalta Wilnót, és kikiáltotta Közép-Litvánia (Litwa Środkowa) államot, magát pedig államfővé nevezte ki. Míg a helyi lengyelek örültek Żeligowski bevonulásának, a helyi zsidó lakosság a lengyel katonák 1919-es atrocitásai miatt is inkább a litván fennhatóságot pártolta, és a litvánok mellett a későbbiekben is kifejezték nemtetszésüket azáltal, hogy bojkottálták az 1922-es közép-litvániai szavazást. A litván kormány számára nem volt egyértelmű, hogy Żeligowski vajon megáll-e a korábbi lengyel–litván demarkációs vonalon (Foch-vonal), vagy pedig tovább nyomul Litvániában Kaunas irányába. Ez a helyzet a litván kormányt Żeligowski követeléseinek elfogadására készítette. Ekkor a litván erők az ország délnyugati részén csoportosultak, Żeligowski bevonulása pedig káoszt okozott Litvániában – az alkotmányozó nemzetgyűlés felfüggesztette a működését, miközben

a litván kormány felkészült a Kaunasból való evakuációra is. A nyugati nagyhatalmak nem mutatták ki akaratukat a helyzet megváltoztatására, és az ügyet a Népszövetségre bízták. A lengyel népszövetségi képviselők elutasították azt a vádat, hogy Żeligowski cselekedetéért a lengyel kormány lenne felelős. Lengyelország a nemzetközi vádakat azzal próbálta enyhíteni, hogy megoldásként javaslatot tett a lengyel–litván föderációra (különösen Pilsudski és Sapieha lengyel külügyminiszter), ami enyhítette a szövetségek Lengyelországra kifejtett nyomását is, azonban ez ellen Litvánia tiltakozott. Kezdetben a Nemzetek Szövetségének Tanácsa nem fogadta el Żeligowski akcióját.

Lucjan Żeligowski tábornok és Stanisław Bobiatyński városparancsnok Wilnóban a bevonulás után. (Forrás: NAC 1-H-402a-1)

A Népszövetség a területi vitát népszavazással tartotta megoldhatónak, amelyet azonban a litván fél még szóba sem hozott, hiszen az itteni litván lakosság kisebbségben volt.

Litvánia mindent vagy semmit alapon a moszkvai szerződés megkötésének betartásában bízva abban reménykedett, hogy szovjet segítséggel meg tudja szerezni a vilniusi

EGYESÜLÉS HELYETT KONFLIKTUS...

régiót. 1920 novemberében a demarkációs vonalon folyó harcokban a litvánok megtudták állítani Żeligowski csapatait, november 29-én pedig megkötötték az egyezményt a semleges zónáról, amely felülírta a korábbi, október 7-i suwalki egyezményt.

A varsói kormány az akciót követő években megpróbálta tagadni azt a vádat, hogy tudtak volna Żeligowski akciójáról. Mivel azonban a litván kormány nem ismerte el Żeligowskit tárgyalópartnerként, a varsói kormány megpróbált közvetíteni Kaunas és Żeligowski között, ugyanakkor elutasította a moszkvai békeszerződésben meghatározott litván területek elismerését, és hogy kivonja Żeligowski csapatait Vilniusból.

Végül a nyugati nagyhatalmak 1921. március 23-án – részben a felek érdektelensége miatt is – lemondtak a népszavazás megszervezéséről, és a kérdést lengyel–litván kétoldalú megegyezésre bízták. Ám sem a Paul Hymans volt belga külügyminiszter által készített tervezetek (Litvánia kantonizálása, lengyel–litván föderáció, autonóm vilniusi régió), sem a Népszövetség közbenjárása, sem pedig a lengyelek és litvánok közötti brüsszeli (1921. májusi) és genfi (1921. szeptemberi) tárgyalások nem vezettek sikerre. Mi több, az 1922-es közép-litvániai szavazás és a szakadárállam betagozódása Lengyelországba tovább növelte a két ország közötti feszültségeket, ami a demarkációs vonal mentén a határ, a posta, és a telekommunikációs csatornák lezárását, továbbá a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok megszűnését eredményezte.

1923. március 15-én a Nagykövetek Tanácsa elismerte a lengyel–litván határt, befejezettek tekintve a lengyel–litván területi vitát, azonban ezt Litvánia nem ismerte el.

Ez a nemzetközi döntés feszültséget okozott a rigai béke és a korábbi moszkvai szovjet–litván megegyezés között is. Csicserin szovjet külügyi népbiztos kijelentette, hogy a rigai béke ellenére a szovjet–litván megegyezés életben marad. Habár a két világháború között a Szovjetunió nem volt határos Litvániával, a két ország közé beékelődött lengyel fennhatóságú vilniusi vajdaság mind védhetősége szempontjából, mind a térségben fennmaradó lengyel–litván feszültségekből fakadóan is súlyos biztonságpolitikai veszélyeket rejtett magában, nem beszélve az itt élő jelentős belarusz kisebbségről.

A "Fekete emlékmű" Kovnóban – A litvánok 1930-ban állították a suwałki egyezmény aláírásának 10. évfordulóján, emlékeztetve a lengyelek szőszegésére és Żeligowski "felkelésére". (Forrás: NAC 1-E-9562)

Felhasznált szakirodalom

Alfonsas Eidintas, Vytautas Žalys, Alfred Erich Senn: Lithuania in European Politics. The Years of the First Republic, 1918–1940. St. Martin's Press, New York, 1999

Lagzi Gábor: Városok a határon. Wrocław, L'viv és Vilnius multikulturalizmusa a múltban és a jelenben. Gondolat Kiadó, Budapest, 2016

Lietuvos ir Lenkijos santykiai: Nuo pirmojo pasaulinio karo pabaigos iki L. Želigowskio įvykdyto Vilniaus užėmimo. 1918. m. lapkritis–1920. m. spalio (Lengyel–litván kapcsolatok: Az első világháború befejezésétől Želigowski vilniusi bevonulásáig. 1918 november–1920 október). Szerk. Edmundas Gimžaukas. Vilnius, 2012

Piotr Lossowski: Konflikt polsko-litewski 1918-1920. Książka i Wiedza, Warszawa, 1996